

**ІНДИВІДУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ КУРСАНТІВ ВИЩИХ
ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ
ТА ЇХ УРАХУВАННЯ У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ
ПРОЦЕСІ**

У статті проаналізовано психолого-педагогічну літературу з проблем навчання й виховання курсантів вищих військових навчальних закладів, визначено їх індивідуальні особливості й потенційні можливості з метою подальшого врахування у навчально-виховному процесі та професійній підготовці.

Ключові слова: *військові навчальні заклади, курсанти, індивідуальні особливості, навчально-виховний процес, професійна підготовка.*

В статье проанализирована психолого-педагогическая литература по проблемам обучения и воспитания курсантов высших военных учебных учреждений, определены их индивидуальные особенности и потенциальные возможности с целью дальнейшего учета в учебно-воспитательном процессе и профессиональной подготовке.

Ключевые слова: *военно-учебные заведения, курсанты, индивидуальные особенности, учебно-воспитательный процесс, профессиональная подготовка.*

The article is devoted to the analysis of psychological and pedagogical literature on problems of military students' education in high military schools, their individual peculiarities and potential abilities determination for the purpose of future accounting in the educational process and professional training.

Key words: *high military school, military students, individual peculiarities, educational process, professional training.*

Постановка проблеми. Сучасні умови, коли Україна на шляху розбудови своєї держави, вимагають вирішення ряду проблем, серед яких – підготовка фахівців нової генерації, які здатні працювати за всіма ключовими напрямками соціально-економічного, політичного і культурного життя, зокрема й правоохоронних органах держави. У вирішенні завдань, що стоять перед вищими навчальними закладами системи МВС України, важливу роль відіграє підготовка висококваліфікованих кадрів, які здатні вести боротьбу зі злочинністю, гідно захищати права громадян нашої

держави, самостійно орієнтуватися та приймати правильні рішення, ґрунтуючись на отриманих знаннях та підготовку під час навчання у ВНЗ. В основу підготовки майбутніх офіцерів покладені головні ідеї, які відображені в Державній національній програмі «Освіта» (Україна ХХІ століття), Законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», Концепції військової освіти в Україні. У цих документах визначається необхідність сформувати під час навчально-виховної діяльності таку модель особистості правоохоронця, яка б поєднувала в собі високий ступінь розвитку професійно-ділових, морально-психологічних і комунікативних якостей з рівнем загальної культури і професійно-службової етики та етикету, що має створити міцне підґрунтя для ефективного виконання своїх обов'язків.

Цілком зрозуміло, що в процесі виховної роботи професорсько-викладацький і керівний командний склад ВНЗ усіма формами і методами впливає на особистість курсантів, організовує та спрямовує їхню діяльність на творче засвоєння знань і навичок, формує кращі риси особистості. З огляду на це, необхідно з'ясувати, які характерні риси особистості курсантів вищих військових навчальних закладів, як вони впливають на навчально-виховний процес і професійну підготовку.

Аналіз актуальних досліджень. Наукові аспекти навчання та виховання курсантів вищих навчальних військових закладів досить детально відобразили у своїх працях такі педагоги та психологи: А.О. Афанасьєв, О.В. Барабанщиков, О.В. Бойко, В.І. Вдовюк, М.І. Нецадим, І.Г. Радванський. Проблема формування особистісних якостей майбутніх військових фахівців присвячені наукові дослідження Т.К. Ісаєнко, М.І. Нецадима, А.О. Пожидаєва, П.В. Стефаненка, О.Д. Черкашина, В.В. Ягупова та ін.

Мета статті – проаналізувати наукові та психолого-педагогічні джерела з проблем навчання й виховання курсантів вищих військових навчальних закладів, визначити індивідуальні особливості та потенційні можливості сучасних курсантів і їх роль у навчально-виховному процесі та професійній підготовці.

Виклад основного матеріалу. З метою підвищення ефективності навчально-виховного процесу, професорсько-викладацькому й командному складу слід досконало знати індивідуальні особливості курсантів, внутрішні мотиви, які впливають на їх поведінку.

Курсанти з їх індивідуально-психологічними особливостями, які наділені певною груповою свідомістю, а також взаємодія між ними є суттєвими реаліями педагогічного процесу. В практичній діяльності викладач має на меті вивчити індивідуальні особливості курсанта, який виявляє посилений інтерес до певної навчальної дисципліни. Вивчення

особливостей курсантів здійснюється за допомогою різноманітних методів. Серед основних варто виділити такі, як: спостереження, експеримент, бесіда, анкетування, опитування, вивчення документів, тестування, виявлення думки інших людей, проведення аналізу результатів навчальної, службової та громадської діяльності курсанта.

Як свідчить проведене дослідження, контингент курсантів військових навчальних закладів неоднорідний за віком, життєвим досвідом, характером колишньої діяльності. Неоднакові й психологічні особливості різних категорій курсантів, а саме: тих, хто прийшов в навчальний заклад після школи, і тих, хто служив до цього в армії або закінчив суворівське училище [4].

Взагалі, курсант – це молода людина 17 – 22 років, на формування якої впливають оточуюче середовище, прочитані книги, телепередачі, котрі можуть бути як позитивними, так і негативними чинниками [7].

На сучасному етапі розвитку суспільства спостерігається підвищення рівня освіченості, культури, соціально-політичної активності молодих людей, змінюються їх інтереси і потреби. Під безпосереднім впливом різноманітних факторів соціального середовища в психології курсанта формуються такі риси, як: строгість і раціоналізм мислення, прагнення працювати з новою технікою, прихильність до науково-технічної творчості. Він швидше засвоює військову техніку й адаптується в нових умовах [5].

Навчання у вищих військових закладах – найскладніший і найважчий період у житті молодої людини. Пояснюється це тим, що на першому курсі визначається вибір професії офіцера правоохоронця, відбувається адаптація до нових, незвичних умов, виявляється посилений інтерес до світоглядних питань, закріплюються життєві позиції, погляди й переконання набувають системності. Практично для більшості – це початок самостійного життя та діяльності. Але деяким курсантам бракує вміння і навичок самостійного навчання, виникають сумніви, вагання, розчарування, несприйняття оточуючих.

Курсантський вік – це вік, коли настає розумова, вольова, емоційна й фізична зрілість. Особливості фізіологічного розвитку відбиваються на психічних процесах, формах вияву психічних станів особистості курсанта (рівень розвитку, рухливість психічних процесів, динаміка порушення, гальмування та ін.), що знаходить висвітлення в поведінці курсанта, його розумовій та фізичній діяльності [4].

Багато молодих людей, готуючись до вступу у військово-навчальні заклади, загартовують свій організм, систематично займаються спортом. Із приходом в навчальний заклад усвідомлення необхідності високої фізичної підготовки усталюється й породжує в курсантів прагнення до подальшого

фізичного вдосконалення. Фізичний розвиток курсантів дозволяє абсолютній більшості успішно оволодівати військово-професійними знаннями, навичками й уміннями. До 17 – 18 років організм досягає фізичної зрілості. До 18 років закінчується інтенсивний розвиток кістякової системи й кістякових м'язів, опорно-рухового апарату. Все це дозволяє молодим людям витримувати значні фізичні навантаження, виконувати координовані дії, швидко набувати складні рухові навички й уміння щодо оволодіння сучасною бойовою технікою, зброєю та ефективного її застосування [2].

Негативне ставлення до фізичної підготовки, спроби протиставити їй знання та інтелект зникають протягом навчально-виховного процесу. Разом з тим надмірне фізичне або інтелектуальне навантаження спричиняють у деяких курсантів негативну психологічну реакцію, внаслідок чого може виникнути й негативне ставлення до майбутньої професії.

Головна особливість курсантського віку – це усвідомлення власної індивідуальності, неповторності, несхожості на інших. У курсантів досить виражені такі характерні для людей молодого віку психологічні риси, як: вразливість, допитливість, гостра сприйнятливність, схильність до романтики, прагнення до спілкування, колективної діяльності, бажання затвердити себе в колективі. Водночас характерною рисою особистості курсантів є дух товариського суперництва, змагання. Особливої ролі в цей віковий період набувають такі риси, як самопізнання та самокритичність.

Майже всім курсантам імпонує довіра начальників під час виконання завдань, надання можливості виявити самостійність, ініціативу, розкрити свої організаторські здібності. Курсанти першого курсу на чільне місце висувають фактор усвідомлення ставлення до себе з боку інших, прагнуть до спілкування з товаришами, отримання підтримки та розуміння командирів і педагогів. Тому винятково важливого значення набуває характер взаємостосунків між курсантами, офіцерами, викладачами і командирами. Жорстокість у взаєминах з курсантами породжує у них почуття вини, невпевненості в собі, сприяє формуванню психологічних комплексів. Процес спілкування повинен будуватися на основі поваги до людської гідності, бажання зрозуміти свого співрозмовника, здатності до співчуття.

Варто зазначити, що певні труднощі зустрічаються в процесі виховання курсантів, у яких виявляються такі риси характеру, як: підвищена самооцінка, надмірна чутливість, уразливість і хворобливе самолюбство.

Все це обумовлює особливу складність психології юнака, необхідність вдумливого, тактовного підходу з боку командира, викладача до кожного курсанта. Терпляче роз'яснення значення й доцільності дисципліни і, особливо, виховання самодисципліни, дозволяє поступово перебороти

негативне ставлення окремих курсантів до суворості армійського порядку, формує в них високу дисциплінованість як рису характеру, переконує його в особистій цінності норм моралі, вимог присяги і статутів. Необхідно постійно переконувати курсантів у тому, що наказ і розпорядження командира – це основа управління курсантським колективом, закон для підлеглого, який він повинен виконувати беззаперечно, точно і в зазначений термін. Щоденне дотримання всіх вимог статутного порядку сприяє виробленню у курсантів певних навичок, умінь, якостей, що потрібні майбутньому офіцеру МВС України [1, 7].

Нині все більшу значимість серед вступників у військові училища мають військовослужбовці за контрактом. Ця категорія військовослужбовців виділяється серед курсантів досвідом служби, знанням військової справи і характеру офіцерської діяльності, зрілим віком, а також глибоко усвідомленим вибором військової професії, розумінням завдань, що стоять перед офіцерами. Для абсолютної більшості з них характерне свідоме ставлення до навчання й служби, висока дисциплінованість, суспільна активність, готовність прийти на допомогу товаришу словом і справою. Ці та інші позитивні типові риси швидко отримують визнання в колективі, сприяють зміцненню авторитету зазначеної категорії курсантів. З ними, насамперед, радяться товариші, які не служили раніше в армії, з інтересом слухають їхні розповіді про військову службу. Досвід багатьох військових закладів свідчить, що такі курсанти, зазвичай стають гарними молодшими командирами курсантських підрозділів, зразковими офіцерами після випуску [3, 8].

Разом з тим, не можна й переоцінювати досвід військової служби курсантів цієї категорії. Він відносно невеликий, найчастіше обмежений масштабом однієї частини. Спочатку їм необхідно постійно допомагати, ретельно інструктувати, застерігати від буквального копіювання практики стройових частин, тому що керівництво курсантами, їхнє навчання й виховання має свою специфіку. Варто враховувати, що частина курсантів з військовослужбовців на початку навчання досягають невисоких результатів із загальнотеоретичних дисциплін. Однак, бажання оволодіти знаннями, працьовитість, завзятість і наполегливість у поєднанні з індивідуальною роботою викладачів дозволяють їм успішно долати труднощі.

Курсантів з випускників суворівських училищ відрізняє більш висока теоретична й фізична підготовка, знання основ військової справи, вимог статутного військового порядку. Процес залучення до ритму життя військового закладу в більшості з них не пов'язаний із психологічною напруженістю, тому що деякі знання вони вже отримали під час попереднього навчання. Загальнотеоретичні й військові дисципліни, що вивчаються

на перших курсах, суворовці засвоюють, зазвичай, порівняно легко. З огляду на це, у деяких з них може виникнути почуття переваги й зайвої самовпевненості, що іноді стає причиною до відокремлення суворовців. Зрозуміло, що відповідна робота з курсантами не дає можливості цим психологічним якостям перерости у риси характеру майбутнього офіцера [3, 9].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, найбільш суттєвими індивідуальними соціально-психологічними й фізіологічними особливостями різних категорій курсантів вищих військових навчальних закладів. У кожній конкретній групі й в окремій особистості ці особливості можуть виявлятися своєрідно. Визначені характерологічні риси майбутнього офіцера вимагають їх урахування в процесі навчально-виховної діяльності та професійній підготовці в сучасному ВВНЗ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барабанщиков А.В. Военная педагогика и психология / А.В. Барабанщиков, В.П. Давыдов, Э.П. Утлик, Н.Ф. Федоренко; под. ред. А.В. Барабанщикова – М.: Воениздат, 1986. – 239 с.
2. Вдовюк В.И. Военно-педагогические качества офицера и пути их формирования / В.И. Вдовюк. – М.: ВПА, 1971. – 271 с.
3. Вопросы обучения и воспитания в военно-учебных заведениях. / Под редакцией И.Н. Шкадова. – М.: Воениздат, 1976.
4. Гальперин П.Я. Актуальные проблемы возрастной психологии / П.Я. Гальперин. – М.: МГУ, 1978. – 118 с.
5. Ісаєнко Т. Військово-національні традиції як чинник формування моральної культури військовослужбовців // 36. наук. пр. Полтавського дер. пед. ун-ту імені В.Г. Короленка. – Вип. 5/6 (26 – 27). – Полтава: БВ, 2002. – С. 79 – 85.
6. Нещадим М.І. Військова освіта України: історія теорія, методологія, практика: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / М.І. Нещадим, – К., 2004, – 56 с.
7. Ортинський В.Л., Ряшко В.І. Актуальні проблеми виховання курсантів у вищих навчальних закладах системи МВС України: Навч.-метод. посібник. – Л., 2006. – 272 с.
8. Пожидаєв А.О. Формування організаторських здібностей курсантів у позанавчальній діяльності вищого навчального закладу системи МВС України: дис. канд. пед. наук / А.О. Пожидаєв. – Х., 2010. – 287 с.
9. Черкашин О.Д. Формування професійної спрямованості курсантів у процесі фахової підготовки / О.Д. Черкашин // Засоби навчальної та

науково-дослідної роботи: Зб. наук. праць. – Вип. 28. – Харків: Харківський національний педагогічний університет, 2008. – С. 132 – 136.